

VAROVANJE DEDIŠČINE V TRIGLAVSKEM NARODNEM PARKU V RAZCEPU MED STROKOVNIMI NAČELI, ZAKONODAJO IN VSAKDANJO REALNOSTJO

VITO HAZLER

Podlaga za raziskavo stanja nepremične kulturne dediščine na območju Triglavskega narodnega parka so bili javno dostopni sezname zbirnega registra kulturne dediščine v Republiki Sloveniji in avtorjevo večletno terensko delo. Območje vsebuje več za prepoznavnost parka pomembnih enot dediščine, kot so na primer značilne zasnove domačij, stavbarstvo pašnih planin, dvojni kozolci v Bohinju in druge starejše pojavnne oblike, ki dokazujejo človekovo tesno povezanost z naravnim okoljem.

Ključne besede: varstvo dediščine, enotni dom, gručasta domačija, pašne planine, dvojni kozolci.

This study of the state of immovable cultural heritage in Triglav National Park is based on publically available official lists from the Slovenian cultural heritage registry and years of fieldwork by the author. The area contains many important cultural heritage units that have contributed to the prominence of the park, including farm layouts, mountain pasture architecture, double hayracks in Bohinj, and other older structures that testify to people's close connection with the natural environment.

Key words: heritage protection, housebarn, clustered farm, mountain pasture, double hayrack.

Triglavski narodni park (v nadaljevanju TNP) je med najstarejšimi večjimi narodnimi parki v Evropi. Po velikosti (83.982 ha) občutno presega vse tri regionalne parke, tj. Kozjanski regijski park (20.600 ha), Regijski park Škocjanske jame (413 ha) in Notranjski regijski park (22.282 ha) ter tudi 44 krajinskih parkov v Republiki Sloveniji, med katerimi je največji Krajinski park Goričko (46.268 ha), ki dosega približno polovico velikosti Triglavskega narodnega parka, najmanjši pa je Krajinski park Štanjel, ki meri le 29 ha (Seznam zavarovanih parkov v Sloveniji 2013).

Pobude za ustanovitev edinega slovenskega narodnega parka segajo v leto 1908, ko naj bi ustanovili Naravovarstveni park nad Komarčo, sicer neuresničeni predlog seizmologa in profesorja kemije ter naravoslovja Albina Belarja (1864–1939). Tej pobudi je leta 1924 sledil Alpski varstveni park (1400 ha) v Dolini Triglavskih jezer, katerega pobudnik je bil gozdarski inženir Anton Šivic (1879–1963). Formalnopravno je bil ta del Julijskih Alp prvič zavarovan šele po drugi svetovni vojni,¹ in sicer leta 1961, ko so sprejeli Odlok o razglasitvi Doline Triglavskih jezer za Triglavski narodni park (2000 ha). Najpomembnejše zavarovanje območja je bilo uzakonjeno leta 1981, ko so sprejeli Zakon o Triglavskem narodnem parku (Uradni list SRS 17/1981) (skupaj 83807 ha, od tega 55332 ha ožje območje, 28475 robno območje). Zakonu so sledili številni popravki in dolgotrajne javne obravnave in polemike, ki so potekale vse do leta 2010, ko je bil sprejet novi Zakon o Triglavskem narodnem parku

¹ Takrat so bili sprejeti vsi samostojni zakoni s področja varstva naravne in kulturne dediščine. Do 2. svetovne vojne so bili pripravljani le osnutki zakonov, zato se je varstveni interes mogel uveljavljati v drugih zakonih in zakonskih dopolnitvah (npr. Zakon o gozdih (1929), Naredba – dopolnilo 121. člena Zakona o gozdih (1930), Gradbeni zakon (1931)).

(Uradni list RS 52/2010). Tudi zatem se še niso polegla trenja med zagovorniki ostrejših in milejših varnostnih ukrepov – zlasti na tretjem varstvenem območju.²

TNP velja za osrednjeslovensko varstveno območje, kjer se delovanje narave prepleta z življenjem in gospodarjenjem ljudi. Tako iz splošnoraziskovalnega kot z varstvenega zornega kota so opravili že vrsto naravoslovnih, tehniških, biotehniških, družboslovnih in humanističnih raziskav, vse z namenom, da se bolje spoznajo naravni pojavi in življenje človeka v tem prostoru. Zato je TNP postal pojem varstva narave v Sloveniji in tudi eden najpomembnejših simbolov in identitete Slovencev in slovenstva (glej Vladni portal za mladino 2013). V središču parka je gora Triglav, simbol nacionalne identitete (v grbu SRS in RS), upora (znak OF, partizanska kapa – triglavka) in samostojnosti (ob uradni razglasitvi rezultatov plebiscita 26. decembra 1990, ki ga praznujemo kot dan samostojnosti in enotnosti, je vrh Triglava zaplapola nova slovenska zastava), predkrščanskih religioznih predstav Slovencev (troglavo božanstvo neba, zemlje in podzemlja), klenosti in volje (vsakoletni – ali celo vsakodnevni – množični pohodi na Triglav), ženske emancipacije (100 žensk na Triglav v organizaciji *Nedeljskega dnevnika*), blagovnih znamk podjetij (Triglav film), društev idr.

Današnji TNP ustreza mednarodno sprejetim določilom Svetovne zveze za varstvo narave (IUCN),³ ki sta jo ustanovila UNESCO in francoska vlada leta 1948 v Fontainebleauju. Park ustreza drugi varstveni kategoriji IUCN, tj. narodni park (National Park), ki je kot zavarovano območje namenjena predvsem za ohranjanje ekosistemov in za rekreacijo. Zavarovana območja so eden izmed ukrepov varstva narave, Zakon o ohranjanju narave pa pojem narodnega parka opredeljuje v 69. členu, kjer poleg naravnih dopušča tudi območja z velikim človekovim vplivom.

ZAVAROVANA OBMOČJA TNP – STIČIŠČA RAZISKOVALCEV

Zavarovana območja so stičišča raziskovalcev različnih ved, ki si prizadevajo s temeljnimi in usmerjenimi interdisciplinarnimi raziskavami dopolniti védenje o tamkajšnjih naravnih in kulturnih pojavih. Na ta način prispevajo h krepitvi pomena zavarovanih območij in k prepoznavanju njihove celostne in celovite identitete.

Tudi za TNP so značilna stičišča raziskovalnih interesov. V raziskavah so bili do zdaj v ospredju predvsem naravoslovci in naravovarstveniki, ki so obravnavali različne naravnogeografske pojave (Lukan Klavžer 1997: 36–37; Rejec Brancelj in Smrekar 2000:

² Triglavski »narodni park je po novi conaciji razdeljen na tri varstvena območja. Prvo je prednostno namenjeno uresničevanju varstva in ohranjanju narave, dopuščena pa je tradicionalna paša na pašnih planinah in ohranjanje s tem povezane KD. Drugo varstveno območje je namenjeno ohranitvi obstoječega stanja narave in KD vsaj v trenutni kakovosti. V tretjem varstvenem območju so poselitvena območja« (Lukan Klavžer 2012: 92).

³ International Union for Conservation of Nature and Natural Resources. Od zasedanja Generalne skupščine leta 1990 v Perthu (Avstralija) se vedno bolj uveljavlja krajši opisni naslov The World Conservation Union.

47–69), hidrologijo triglavskih jezer (Gaberščik 1998: 3–8), spreminjanje vodnega režima (Dolinar idr. 2008: 21), stanje padavin (Črepinšek idr. 2011: 295–304) ter tamkajšnjo floro (Dakskobler in Zupan 2011: 83–92; Vilhar idr. 2005: 71–85) in favno (Jančar 1994: 3–7; Marenče 1998: 14–17). Za ohranjanje parka so pomembna besedila naravovarstvenikov, še posebej sodelavcev Javnega zavoda Triglavski narodni park (JZ TNP), ki se že več kot tri desetletja oglašajo v strokovnih (Bizjak 1995a: 69–72; Šolar 1996: 159–164; 1999: 247–251) in poljudnih (Bizjak 1995c: 4–5) publikacijah, zbornikih znanstvenih posvetovanj (Bizjak 1995b: 177–185) in drugih oblikah javnega informiranja (npr. spletne strani JZ TNP).

Številna besedila ljubiteljskih naravoslovcev in varuhov narave so objavljena v tematskih prilogah časnikov in časopisov, v njih pa so si pisci prizadevali za sprejetje ustreznega zakona o parku (Puhar 2003) ter za ohranitev neokrnjene narave in parka kot posebne nacionalne vrednosti (Kmecl 1991). Razvile so se tudi polemike, ki jih je v letih 2012 in 2013 sprožila Uredba o prostorskih ureditvenih pogojih za sanacijo degradiranega prostora na območju TNP v Občini Bohinj, ki so jo sprejeli leta 2002 (Uradni list RS 119/2002).

Poleg polemik in naravovarstvenih raziskav so za območje parka zanimive in pomembne še raziskave s področja materialne kulture, načina življenja v Alpah in kulturne dediščine v njenih snovnih in nesnovnih pojavih. V nadaljevanju so predstavljena prizadevanja nekaterih raziskovalcev.

Eden prvih raziskovalcev predvsem kmečkega stavbarstva na območju dela parka oziroma Julijskih Alp je bil Rus Aleksander Haruzin, etnolog in antropolog,⁴ ki je v razpravi »Kmet avstrijske Kranjske in njegove zgradbe« (Haruzin 1902) opisal hiše, ostrvi, kozolce, skednje in kašče. Raziskoval je tudi planšarske stavbe v Julijcih (Haruzin 1903) in poskušal »iz njih razložiti nastanek gorenjske hiše« (Novak 1986: 235). Opise gorenjske hiše je dopolnil z risbami in fotografijami.⁵

Za slovensko etnologijo nasploh je pomembno raziskovalno delo etnologa, umetnostnega zgodovinarja in muzikologa Stanka Vurnika, ki je svojo raziskovalno metodo območij in tipov stavb zgledno razvil v najpomembnejšem delu »Kmečka hiša Slovencev na južnovzhodnem pobočju Alp« (Vurnik 1930/31: 30, 71–85). Med tipom »posamična naselja (Einzelsiedlungen)« je za gore »nad Bohinjsko dolino« omenil nekaj vasi in pogorij: Gorjuše, Koprivnik, Podjelje, Komna, Pokljuki (Vurnik 1930/31: 38). V poglavju Talni načrt slovenske alpske hiše je za Bohinj omenil prevladujoči »živinorejski dvor enotnega tipa« (Vurnik 1930/31: 44) in zapisal najpogostejša poimenovanja posamičnih sestavin in prostorov hiše. Vurnik se je usmeril tudi na zahodni del TNP in v »Trenti in bivši severni Goriški« ugotovil, da tam prevladujejo »posamični dvori, na severu še alpskega značaja, v bovških hribih često dimnice in enoceličnice, nekako pri črti Kobarid–Tolmin pa se jame alpski tip presnavljati v sredozemski kaminski tip hiše, ki z alpskim nima več skupnosti« (Vurnik 1930/31: 45–46).

⁴ Najtemeljiteje doslej je njegovo delo obravnavala Mariam Kerimova (2012).

⁵ Med besedilom je na 99 straneh (gl. separadni odtis) razporejenih 35 risb tlorisov, ena risba okna »na smuk« ter 57 fotografij.

Slika 1. Skupina kozolcev pod vasjo Studor (foto: V. Hazler, 20. 10. 2009).

V 30. letih 20. stoletja in pozneje se je z geografskimi in kulturnimi pojavi ukvarjal geograf Anton Melik (1935, 1963), ki je za Bohinj poročal o pašništvu in nekakšnem polnomadstvu; tako je v Bohinju po njegovem mogoče govoriti o sezonskem poljedelskem nomadstvu (Melik 1954). O bohinjskem in drugih delih parka je zelo temeljito poročal v monografiji *Kozolec na Slovenskem* (Melik 1931: 13–14, 29 idr.).

O krajih in materialni kulturi z območij parka je v zborniku *Narodopisje Slovencev I* poročal arheolog, umetnostni zgodovinar in etnolog Rajko Ložar. Obravnaval je predvsem hiše (Ložar 1944a: 68–69), notranjo opremo (Ložar 1944a: 94), pridobivanje hrane in gospodarstvo s poudarkom na več tipih kozolcev (Ložar 1944b: 134, 142) ter planšarstvo in pastirstvo (Ložar 1944b: 155, 159–160, 170–177).

Na območju parka je raziskoval tudi etnolog in slavist Vilko Novak, ki je že pred drugo svetovno vojno v Planici in Tamarju proučeval ovčarstvo (Novak 1942). Pomembna je njegova razprava o živinoreji v zborniku *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev* (Novak 1970), kjer na več mestih omenja kraje in planine z območja parka, opisuje planinsko pašo, nastanek in razširjenost pašnih planin, pašne cikle in značilne oblike planinskih naselij in zgradb, ki jih dopolnjuje z nazornimi risbami (Dedno polje v Bohinju, str. 355; Zapotok v Trenti, str. 356) in fotografijami (str. 360–361).

Slika 2. Čreda krav pri domačiji Lepena 13 (foto: V. Hazler, 24. 7. 2012).

Večino svojega raziskovalnega dela je na obravnavano območje usmeril etnolog Tone Cevc, ki je obravnaval tradicionalno stavbarstvo, gospodarstvo in stoletno navzočnost človeka v Alpah. Zanimali so ga pastirski stanovi v Julijskih in Kamniških Alpah (Cevc 1969), občasno naseljena bivališča (Cevc 1976), arhitekturno izročilo pastirjev, drvarjev in oglarjev (Cevc 1984), podoba slovenskega kozolca (Cevc 1992) in njegove različice (Cevc 2001), navzočnost človeka v slovenskih Alpah (Cevc 2006) in druge pojavne oblike. Bohinju je namenil celovit pregled pašnih planin (Cevc 1992a), strukturalno analizo bohinjkega nadstropnega stanu (Cevc 1992b) in v večji meri tudi raziskave o tipih tradicionalnih pastirskih in planšarskih stavb (Cevc 1995). Med drugim je leta 1995 v Bohinju organiziral odmeven mednarodni posvet z naslovom *Planšarske stavbe v Vzhodnih Alpah*.

Kot kustosinja, raziskovalka in publicistka se je z območjem parka srečevala etnologinja Anka Novak, ki je opisovala življenje in delo planšarjev v bohinjkih gorah (Novak 1989 in 1995) in predstavila tamkajšnje planšarske stavbe (Novak 1992). Aktivno je sodelovala tudi pri postavitvah krajevnih muzejskih zbirk, kakršna je na ogled v Stari Fužini (Novak 1991) in Liznjekovi hiši v Kranjski Gori, ki jo je načrtovala s konservatorjem Vladimirjem Knificem.

Slika 3. Zgornja Radovna 25, Pocarjeva domačija (foto: V. Hazler, 30. 6. 2011).

Pomembno raziskovalno, muzeološko, publicistično in filmsko-dokumentarno delo je na območju parka opravil etnolog Naško Križnar, ki je leta 1973 v Goriškem muzeju v Novi Gorici pripravil razstavo *Ovčje planine v porečju zgornje Soče* (Križnar 1973), pozneje pa spremljal delo svojih naslednikov (Križnar 1994) in vrsto let s filmsko kamero dokumentiral pastirsko življenje na planinah (spletna stran TNP 2013b; Križnar 2006).

Med letom 1962 in koncem 80. let 20. stoletja, ko slovenska spomeniška služba v svojih regionalnih zavodih še ni imela povsod zaposlenih etnologov, je temeljne evidence t. i. etnoloških spomenikov pripravljala umetnostni zgodovinar in etnolog Ivan Sedej. Zlasti so dragoceni njegovi topografski pregledi stavbne dediščine na območju občine Tolmin (Sedej 1974), kjer je na območju parka evidentiral več stavb, poudaril varstveno problematiko Trente, Soče in Lepene, stanje počitniških hiš v Trenti in predstavil značilnosti pastirskih stanov in senikov v Trenti ter drugih podob krajine (Sedej 1974: 79–89). Analiziral je tudi kritine, podobe stavbnih gnot, tradicionalne stavbne motive in fasadno ter notranje okrasje (Sedej 1974: 41–51). Zapisana besedila so dragocena tudi za današnji čas, saj je bil Sedej prvi konservator, ki je pred uničujočimi potresi, torej pred letom 1976, podrobno terensko pregledal Tolminsko, Bovško in Trento ter tako zbral številne podatke o stavbah in napravah, ki so pred njim zanimale le malokoga.

Zelo odmevne varstvene in obnovitvene posege na kulturni dediščini je tri desetletja vodil etnolog in konservator Vladimir Knific. Posvečal se je osnovnemu evidentiranju dediščine in celostnim obravnavam pašnih planin (Knific 1987), problematiki njihovega ohranjanja (Knific 1995) in obnovam domačijskih enot, ki so zaradi Knifičevega načina dela postale model kakovostne spomeniškovarstvene obnove na Slovenskem. Odmevni sta bili zlasti obnovi Oplenove hiše v Studorju (Knific 1994) in Pocarjeve domačije v Zgornji Radovni (Knific 1995b; Bizjak idr. 1999), ki je postala ena izmed osrednjih točk turistične ponudbe JZ TNP.

Območju TNP se je zapisal tudi Knifičev sodelavec etnolog Silvester Gaberšček, ki je samostojno (Gaberšček 1992) ali s kolegom (Gaberšček in Knific 1991) poročal o njunem konservatorskem delovanju na območju parka. Pozneje je Gaberšček sodeloval v odborih za vpis na Unescov seznam svetovne dediščine (Knific in Gaberšček 1998) in poročal o obnovi pomembnih spomenikov, na primer Ruske kapelice pod Vršičem (Gaberšček 2007).

Planinsko in pastirsko stavbarstvo ter druge kulturne pojave je na območju parka raziskovala najprej konservatorica in nato muzealka Inga Miklavčič - Brezigar. Obravnavala je podobe doline Trente (Miklavčič - Brezigar 1989), revitalizacijo Tolminskega, sicer robnega dela parka (Miklavčič - Brezigar 1998), in pisala o viziji in pomenu muzeja na prostem v Trenti (Miklavčič - Brezigar 1992), ki ni bil nikoli uresničen. Posvečala se je ohranjanju materialne kulture (Miklavčič - Brezigar 1996a) in njeni muzejski predstavitvi v novem Informacijskem centru TNP v Trenti (Miklavčič - Brezigar in Kašca 1995). Temeljno delo Miklavčič - Brezigarjeve je etnološka topografija občine Tolmin, v kateri je v zvezi z območjem parka predstavila bivališča in stavbarstvo v planinah (Miklavčič - Brezigar 1996b: 26), planinsko gospodarstvo (n. d.: 146–149), izbrane kraje (n. d.: 198–201) in druge posebnosti. O planinskih naseljih je poročala tudi na mednarodnih simpozijih (Miklavčič - Brezigar 1995b).

O delu na zahodnem območju parka v strokovnih glasilih redno poročajo tudi drugi konservatorji etnologi. Poudarjajo predvsem ljudsko stavbno dediščino (Klemenčič in Ščukovt 1991; Belingar in Ščukovt 2002; Belingar 2005) in po rušilnem potresu leta 1998 tudi tipe objektov dediščine, ki so jih odkrili in raziskali (Ščukovt 2000).

S promocijo in varstvom dediščine se ukvarja tudi mlajša generacija konservatorjev in raziskovalcev. Saša Roškar je pripravila zanimiv elaborat z naslovom *Študija izvedljivosti tematskih poti Gorenjske* (Roškar 2007), v katerem predstavlja več tematskih poti z območja TNP.

Špela Ledinek Lozej kot sodelavka Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU nadaljuje z raziskavami planin in stavbarstva na območju parka. Že kot študentka etnologije in kulturne antropologije je raziskovala bohinjsko pašno planino Krstenica (Ledinek Lozej 1999), ki jo je po novih raziskavah celovito predstavila javnosti (Ledinek Lozej 2012).

ZNAČILNOSTI STAVBARSTVA VSAKDANJEGA ŽIVLJENJA V TRIGLAVSKEM NARODNEM PARKU

Večina predstavljenih raziskovalcev in strokovnjakov je obravnavala etnološko stavbno dediščino⁶ in ugotovila, da so v preteklosti graditelji gradiva črpali neposredno iz okolja in se bolj ali manj oklepali počasi se spreminjajoče lokalne gradbene tradicije. Zaradi različnih kulturnih vplivov se stavbarstvo vzhodnih območij parka, zlasti v Bohinju, na bohinjskih planinah in v dolini Radovne, precej razlikuje od stavbarstva v zahodnem delu, zlasti na Bovškem in v hribovitih predelih Kobariškega in Tolminskega.

Iz kulturnih vplivov in prepletov naj bi se na območju Bohinja razvil značilni bohinjski in na območju zgornje Save in Radovne značilni gornjesavski tip gradnje. V Bohinju je zlasti pri malih in srednjih kmečkih domovih prevladoval stegnjeni tip doma, ki se delno ohranja še danes. Na gornjesavskem delu parka so domačije večinoma gručaste in, podobno kot v Bohinju, zgrajene iz kamna in tudi lesa. Kritina so bile v preteklosti predvsem klane skodle iz smrekovine. Posebnost Bohinja so številni dvojni kozolci (stogi), zlasti v zgornji dolini na območju Studorja, in številne pašne planine, poseljene s pastirskimi stanovi, hlevi, sirarnami in seniki (TZ, 17. 7. 1997). Pastirska bivališča in staje v planinah so bile v preteklosti večinoma lesene, od srede 20. stoletja pa so sirarne večinoma zidane (kamen, opeka).

V Zgornjesavski dolini so imele stare hiše razmeroma velike (šotoraste) strehe, ki so se ponekod pred vhodi še nekoliko podaljšale. Na tem območju prevladujejo enojni ali stegnjeni kozolci (stogi), ki so jih v občini Kranjska Gora pred leti načrtno obnavljali, da bi zadržali značilno kulturnokrajinsko podobo območja (TZ, 2. 8. 2012; Spletna stran TNP 2013e). ⁴

V zahodnem delu parka, na Bovškem in v Trenti, je bila razširjena vrhkletna (vrhhlevna) bovško-trentarska hiša z značilnim zunanjim gankom in povečini kamnitim stopniščem. Ta tip je prevladoval vse od 19. do prve polovice 20. stoletja, nato se je postopoma umaknil sodobnejšim stavbam, ki so prevladale po posoških potresih po letu 1976.⁷ V preteklosti je bila večina starih hiš in gospodarskih poslopij prekrita z žaganimi deskami in klanimi skodlami. Danes vse bolj prevladujejo industrijsko izdelane kritine,⁸ le stavbe z vrednostjo kulturne dediščine še danes prekrivajo z lesom (npr. Lepena 5, 21, Trenta 64, 67, 68). Ponekod v Lepeni in drugih krajih so ohranjene stare domačije s samostoječimi dimniki (avtorjevi terenski zapiski, 24. 7. 2012). Kmečke domačije imajo stavbe povečini razporejene v gruči, ponekod v dolinskih vaseh so ob njih tudi zidane ovčje prestaje. Veliko teh stavb in stavb v planinah je še danes prekritih s pločevino iz ostankov opreme iz prve svetovne vojne, iz odpadnih sodov itd.

⁶ Sopomenke: stavbarstvo vsakdanjega življenja, ljudsko stavbarstvo, ljudska arhitektura, stavbarstvo deprivilegiranih slojev idr.

⁷ Po potresu v Posočju leta 1998 in plazu v Logu pod Mangartom leta 2000 so ta tip ponovno oživili v sodobni preobleki. V Logu pod Mangartom so postavili več novih hiš, ki skušajo oblikovno in konstrukcijsko slediti značilnostim tradicionalne gradnje.

⁸ To so opečni zareznik, cementni zareznik, eternit, cementni špičaki, pločevina, tegola canadese idr.

V kobariškem in tolminskem delu parka so stare hiše še pozidane iz kamna. Nekatere imajo strme strehe, ganki v nadstropju potekajo po vsej dolžini daljšega pročelja. Razširjeno je združevanje posamičnih enot domačije pod skupno streho, prevladuje potisnjenost objektov v breg. To načelo se je obdržalo tudi pri stajah, hlevih in sirarnah na tolminskih in krnskih govejih planinah (npr. planina Kuhinja).

KULTURNA DEDIŠČINA TRIGLAVSKEGA NARODNEGA PARKA

Na območju parka so ohranjene stavbe in naprave s prepoznano vrednostjo kulturne dediščine. Posamične zgradbe so vpisane v zbirni register kulturne dediščine Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, ki s svojima območnima enotama v Kranju in Novi Gorici evidentira, dokumentira in vodi njihovo obnovo.

Kakovost varstva je na visoki ravni, vendar se bistveno ne odmika od spomeniško-varstvenih prizadevanj drugod po Sloveniji. Tudi tu je moč najti več dobro vzdrževanih in obnovljenih objektov dediščine pa tudi takšnih, ki kljub dobrim načrtom propadajo. Razmere kritično opisuje tudi elaborat, dostopen na spletu, z naslovom *Podatki o kulturni dediščini z oceno stanja*,⁹ v katerem je dvanajst avtorjev predstavilo kulturno dediščino v parku. V uvodu razberemo, da je bilo februarja 2012 na območju parka v register vpisanih 375 enot dediščine,¹⁰ ki so razvrščene po veljavni »klasifikaciji kulturne dediščine po tipih in obsegu« (glej Tabelo 1), po sprejetju *Pravilnika o seznamih zvrsti dediščine in varstvenih usmeritvah* pa so razvrščene po zvrsteh dediščine (Podatki o kulturni dediščini z oceno stanja 2013: 6).

Tabela 1. Klasifikacija kulturne dediščine po tipih in obsegu (Seznam enot dediščine na območju TNP 2013: 1).

EŠD	Evidenčna številka dediščine iz registra nepremične kulturne dediščine (RKD)	
Tip	Tip enote dediščine iz RKD	
	0 neznano	5 memorialna dediščina
	1 arheološka dediščina	6 vrtnoarhitekturna dediščina
	2 profana stavbna dediščina	7 naselbinska dediščina
	4 sakralno-profana stavbna dediščina	11 kulturna krajina
		12 zgodovinska krajina
		13 ostalo
Obseg	Obseg enote dediščine iz RKD	
	0 neznano	4 del objekta
	1 območje	5 zbirka predmetov

⁹ Osnutek za objavo, 23. marec 2012 (Spletna stran TNP 2013d: 1).

¹⁰ Lukan Klavžerjeva navaja, da je bilo za območje TNP avgusta 2010 v register enot nepremične kulturne dediščine vpisanih 365 enot, v postopku vpisa pa jih je bilo še 35 (Lukan Klavžer 2012: 94).

Slika 4. Na travnikih in ob cesti med Ratečami in Planico stoji več enojnih kozolcev (foto: V. Hazler, 20. 10. 2009).

Slika 5. Lepena 5 – hiša s samostoječim dimnikom (foto: V. Hazler, 24. 7. 2012).

	2 skupina objektov	6 predmet
	3 objekt	7 ostalo

Podlaga za naš pregled in analizo nepremične kulturne dediščine na območju parka je bil nekoliko starejši seznam iz leta 2006. Seznam ne obsega 375, temveč le 350 enot dediščine (Seznam enot dediščine na območju Triglavskega narodnega parka 2013: 1–13), in sicer 299 že vpisanih enot in 51 enot v pripravi. Od zadnjega seznama (ki nam ni bil dostopen) se razlikuje za 25 enot, kar pa bistveno ne vpliva na kakovost analize razmerij med vrstami po starejši, a morda preglednejši in vsebinsko popolnejši klasifikaciji (Tabela 2).

Tabela 2. Predelana (preglednejša) razporeditev evidentirane dediščine (Seznam enot dediščine na območju TNP 2013: 2–13).

Domačije (domačijske enote, posamezne stavbe in naprave s hišnimi številkami)	97
Memorialna znamenja (spominske plošče, spomeniki, kipi, vojaška pokopališča)	81
Planine (pašne planine kot naselbinska območja)	50
Sakralna dediščina (ambienti ob cerkvah, cerkve, kapele, razpela, znamenja)	50
Arheološka območja	25
Umetnostno pomembni objekti	10
Vasi in zaselki	12
Trdnjave in obrambni sistemi	4
Tehnična dediščina (mostovi, ceste, železnice idr.)	5
Kulturna krajina (pašne planine kot krajinska območja in TNP)	8
Zgodovinska območja (povezana predvsem z vojaškimi spopadi)	2
Območje fužin	3
Drugo	3
	350

Po naši prerazporeditvi uradne klasifikacije dediščine šteje največ enot skupina z imenom »domačije« (glej Tabelo 2). Skupina bi po starih razporeditvah sodila med etnološko, danes pa (žal) v kategorijo prevelike in neprepoznavne profane dediščine. V skupini je 97 enot, in sicer tri ambienta domačij, 41 domačij, en niz hiš, 28 hiš, hiška na domačiji, kajža, hiša in kašča, hiša z mlinom in žago, hiša s sušilnico, hiša s spominsko ploščo, stavba (?),¹¹ gospodarsko poslopje, hlev, enota dveh ovčjih hlevov, kašča, dve prestaji, vodna žaga, vodnjak, dve župnišči, senik in kozolec, mlin in žaga, vodna kovačija, sirarna, napajalno korito in vodnjak.¹²

¹¹ Iz seznama ni razvidno, za kakšno vrsto stavbe gre, navedena je le označba domačije s hišno številko Blejska Dobrava 60.

¹² Menimo, da so nekatere enote neprimerno poimenovane (npr. enota dveh ovčjih hlevov!), kar onemogoča učinkovito računalniško analizo.

K nekdanji kategoriji etnološke dediščine bi uvrstili tudi naslednjo (našo) skupino, poimenovano »planine«, ki jih sedanja uradna razporeditev tipološko uvršča k naselbinski dediščini (Tabela 1, tip 7) in po obsegu med območja (Tabela 1, obseg 1). Skupaj je v skupini 50 visokogorskih, srednjegorskih in nižinskih planin, in sicer pet v zahodnem delu (OE Nova Gorica) in 45 na vzhodnem in osrednjem delu TNP (OE Kranj).¹³

Po starih razporeditvah bi v družbo »domačij« in »planin« zelo verjetno uvrstili tudi zdaj uradno skupino enot »kulturna krajina« (Tabela 1, tip 11), saj jo – z izjemo ene same – lahko razumemo tudi kot visokogorske planine. Skupino »kulturna krajina« je uvedel novi Zakon o varstvu kulturne dediščine (Uradni list RS 16/2008, 15. 2. 2008) in v bistvu v drugih okoljih ni sporna, tukaj pa deli in širi bolj ali manj enovit kulturni prostor – pašne planine. Konservatorji so zbrali osem kulturnokrajinskih enot in so za enoto prepoznali tudi »Julijske Alpe – Triglavski narodni park« (EŠD 7593) (sic!).

Tudi naslednjo skupino »vasi in zaselki« (Tabela 2) smo oblikovali po svoje in na koncu našeli 12 zavarovanih enot naselbinske dediščine (dve več od uradnega seznama), saj smo v skupino uvrstili tudi Ribčev Laz, ambient ob cerkvi sv. Janeza Krstnika v Bohinju in vaški trg s kapelico in vodnjakom v Srednji vasi v Bohinju. Po spomeniškovarstvenem uradnem seznamu sta enoti uvrščeni med »območja sakralno-profane stavbne dediščine« (Ribčev Laz) oziroma v skupino »objekti profane dediščine« (Srednja vas), kar je po naši oceni težko utemeljeno zagovarjati. Vsekakor pa bi v skupino »vasi in zaselki« oziroma »naselbinska dediščina« sodili tudi deli razloženih vasi Bavšica, Log pod Mangartom (ne le niz hiš), Trenta pri Informacijskem središču TNP, Lepena, Soča, Koprivnik¹⁴ in še kakšen, ki ga nismo našli v dosegljivih uradnih seznamih.

Po številu evidentiranih in v register vpisanih je največ enot memorialne (po starem zgodovinske) dediščine, ki jih je skupaj 81, in sicer trije grobovi in grobišča, partizanska bolnišnica, partizanska ambulanta, partizanska tehnika, taborišče ruskih vojnih ujetnikov, vojaška pokopališča, drugo (70) pa so različne spominske plošče, spomeniki znanim osebnostim, vojakom, borcem NOB idr. Po naši oceni je ta skupina vsebinsko sicer heterogena, vendar tematsko enovita in dovolj razumljiva tudi za strokovno manj izobraženo javnost.

V uravnoteženem razmerju s profano dediščino je v novo klasifikacijo uvedena varstvena skupina »sakralna dediščina«, ki je bila v preteklosti bolj poznana kot umetnostna oziroma umetnostnozgodovinska dediščina. Kljub spremembi naziva jo v spomeniškem varstvu še naprej obravnavajo v glavnem umetnostni zgodovinarji. V ta tip enot dediščine (Tabela 1, tip 3) so uvrstili skupaj 50 enot, in sicer devet cerkva, 17 kapel, šest razpel in 18 znamenj. Kar 38 enot se nahaja v vzhodnem delu parka. Tam je pet od skupno devetih

¹³ Glavnino zaslug za seznam imajo konservatorji obeh območnih enot – mi smo evidentirane enote le prerazporedili v nam in za analize prijaznejšo obliko.

¹⁴ Iz Lepene in s Koprivnika so na seznam uvrščeni predvsem posamezni objekti, ne pa kraj kot celota. Koprivnik se je v vas razvil iz nekdanje planine in zato obdržal značilno razpršeno poselitev.

cerkva, vseh 17 kapel, 11 od 18 znamenj in tudi vsa razpela. Razmerje govori o nekoliko drugačni prostorski, razvojni, zgodovinski in socialni identiteti vzhodnega dela parka v primerjavi z zahodnim.

V preširoko zastavljenem uradnem tipološkem sklopu »profana dediščina« (Tabela 1, tip 2) se je tudi deset objektov, ki bi jih strokovnjaki v preteklosti uvrščali med umetnostno(zgodovinsko) dediščino, zdaj pa se utaplajo v nepregledni »profanosti«. Zato smo (samovoljno) oblikovali svojo skupino »umetnostno pomembnih objektov«, ki jo sestavljajo štiri vile, po dva hotela in počitniška domova, graščina in pristava.

Med »profano dediščino« (Tabela 1, tip 2) so tudi tri mostovi, železniška proga (od Jesenic do Kranjske Gore in naprej do meje) in cesta (čez Vršič). Po starem bi jih strokovnjaki zanesljivo uvrstili med tehnično dediščino, saj ima ta zvrst na Slovenskem že 74-letno tradicijo, v Evropi pa tehnična dediščina (zlasti v Veliki Britaniji) sodi v paradni vrh spomeniškega varstva in Unescovega seznama svetovne kulturne dediščine.¹⁵

Po veljavni klasifikaciji so konservatorji evidentirali še dve zgodovinski območji (Tabela 1, tip 12, obseg 1) iz spopadov na Soški fronti v prvi svetovni vojni, tri območja gorskih fužin (Tabela 1, tip 13, obseg 1),¹⁶ planinski stolp (Aljažev stolp na Triglavu; Tabela 1, tip 2, obseg 3)¹⁷ in tri druge enote.

Arheološka dediščina je pravzaprav edina zvrst dediščine, ki je ohranila avtonomnost klasifikacije po strokovnih načelih. Arheologi so na območju parka evidentirali 25 arheoloških lokalitet in območij, ki pričajo o večstoletni človekovi navzočnosti na območju Julijskih Alp.¹⁸

ETNOLOŠKA DEDIŠČINA – OBNOVA IN STANJE

Ker se zaradi obširnosti spomeniškovarstvene problematike in omejitev pri obsegu članka ne moremo opredeljevati do vseh »tipov enot« in »obsegov« (glej Tabelo 1) oziroma (po starem) zvrsti dediščine, več pozornosti namenjamo etnološki dediščini in spomenikom. Čeprav te skupine uradna zakonodaja ne priznava več, smo obravnavane enote

¹⁵ Npr. soteska Ironbridge, vpisana na Unescov seznam leta 1986. V Angliji je ta zvrst poznana pod izrazom »industrijska arheologija«.

¹⁶ Pred leti so naši strokovnjaki za vpis na seznam svetovne Unescove dediščine predlagali območja gorskih fužin v Julijskih Alpah, vendar je bil vpis zavržen.

¹⁷ Na obravnavanem seznamu je objekt tako kakor Aljažev dom v Vratih uvrščen med profano dediščino (sic!). Primernejša (po stari razporeditvi) bi bila uvrstitev stolpa med zgodovinsko (memorialno) ali celo tehnično dediščino, saj se je ob zadnji obnovi pokazalo, da je stolp izvrsten kleparsko-ključavničarski izdelek, ki ga bo treba le redno vzdrževati – pleskati.

¹⁸ Arheologi so v okviru desetletnega raziskovalnega programa (1997–2006) z naslovom UNESCO-MAB 3000 let pašništva in rudarstva v Julijskih Alpah visokogorju evidentirali in raziskali številne lokacije z materialnimi dokazi o občasnem bivanju prvih prazgodovinskih lovcev, pastirjev in rudarjev (glej Spletna stran TNP 2013a).

Slika 6. Zgornja Radovna 25, Pocarjeva domačija. Duhec nad mizo v hiši (foto: V. Hazler, 30. junij 2011).

že v prejšnjem poglavju deloma izločili iz vseh vrst »profanosti« in »sakralnosti«, ker menimo, da nam ime »etnološka dediščina« pove več in ga zato v celoti zagovarjamo. Pod naslovom »Etnološka kulturna dediščina« je predstavljen tudi del spoznavnega gradiva o delovanju JZ TNP (Etnološka dediščina 2013), čeprav njegovi sodelavci (Lukan Klavžer 2012) upoštevajo tudi veljavne (uradne) tipološke razdelitve. Med drugim se lahko iz spoznavnega gradiva poučimo, da je

upravljavec narodnega parka ... sodeloval pri obnovi nekaterih etnoloških spomenikov, kot so npr. Pocarjeva domačija v Zgornji Radovni, Planina Za skalo, kozolci pod Studorjem (Etnološka dediščina 2013).

Iz prebranega lahko torej povzamemo, da upravljavec parka dediščino v promocijskih publikacijah še vedno razvršča po starem, kar nedvomno potrjujejo tudi številni članki v upravljavčevih glasilih *Odkrivaj/Discover* in *Svet pod Triglavom*. Zato tem komentarjem in takšni razvrstitvi sledimo tudi mi. Ostajamo pri komentiranju etnološke dediščine, ki je na območju parka prostorsko, časovno, socialno, gradbenorazvojno, materialno in funkcionalno zelo raznovrstna in kakovostna. Pri njej se kaže odvisnost graditeljev od avtohtonih materialov, v prvi vrsti lesa, kamna, apna in železa, nekoliko manj pa slame in žgane opeke. Danes ta zvrst dediščine sodi med najbolj ogroženo dediščino; deloma je še v uporabi v prvotni zasnovi, vendar lastniki že izražajo želje, da bi jo posodobili ali zaradi dotrajanosti celo odstranili.

Slika 7. Velika zidana hiša Lepena 68 ima streho prekrito z žaganimi deskami (foto: V. Hazler, 24. 7. 2012).

Slika 8. Gručasta domačija Lepena 1 (foto: M. Bandelj, 24. 7. 2012).

Razmere se zapletajo tudi pri načrtno vodenih obnovah, kakršna je bila na primer obnova planine Za skalo, ki so jo skupaj obnavljali sodelavci TNP (Bizjak 1995b: 181–184) in konservatorji. Kljub izjemno zanimivemu pastirskemu stavbarstvu in pašniškemu izročilu, ki sta privabljala številne raziskovalce (spletna stran TNP 2013b), ter zgledni obnovi se je pašna dejavnost na planini ustavila. Danes jo obiskujejo le še planinci (Soča Trenta 2013). Morda bo imel lepšo prihodnost Knoflnov stan na Spodnjem Goreljku na Pokljuki (Lukan Klavžer 2012: 102–105).

Vsekakor imajo več možnosti za ohranitev objekti ob dostopnejših poteh v dolini. Splošno poznani sta Oplenova domačija v Studorju (hišna št. 14) in Pocarjeva domačija v Zgornji Radovni (hišna št. 25). Sta primer dobro obiskanih in primerno promoviranih kulturnih spomenikov, saj imata vse leto prireditve in obiskovalce. Postali sta vzorčni model in primer dobre prakse. Sta avtorsko delo konservatorja etnologa Vladimirja Knifca (Knific 1994 in 1995b), ki je pokazal tudi na pomen sodelovanja strokovnjaka z domačini in muzealci ter na potrebo po zavzetem konservatorskem delovanju na terenu. **7**

Poleg omenjenih so ustrezno obnovljene in vzdrževane še nekatere druge zavarovane stavbe v dolinskih delih parka. To so predvsem stanovanjske hiše v Trenti (hišne št. 1,¹⁹ 15, 62,²⁰ 64, 67, 68), Soči (hišna št. 51), Lepeni (hišni št. 5, 20; stavbe imajo čopaste strehe prekrte s skodlami in žaganimi deskami), Rogarjeva žaga v Trenti, več hiš in gospodarskih stavb v spodnjem delu vasi Log pod Mangartom (hišni št. 34, 53 idr.),²¹ več hiš v Zadlazi-Čadrgu, nadstropna zidana hiša Zgornje Laze 20,²² kašča pri hiši Kneške Ravne 9 (stavba je delno zidana, delno lesena ter prekrita s slamo), domačija Tolminske Ravne 11 (ima zidano hišo in zidano gospodarsko poslopje s strmo streho in zatrepom, spletenim iz slame), več hiš in kozolci v Studorju, hiša z mlinom in žago v Stari Fužini (hišna št. 180 ima imeniten sistem dovajanja pogonske vode) in številni drugi zavarovani objekti. **8**

Veliko zavarovanih stavb še čaka na obnovo in finančno pomoč. Lastniki niso kos razmeroma zapletenemu izpolnjevanju prijavnih obrazcev in ne zmorejo cenovno zahtevnih obnov objektov. Pred dokončnim propadom stavbe za silo ščitijo le s krpanjem streh (pogosto s pločevino), velikokrat pa niti tega ne zmorejo. Zato se povečuje število propadajočih stavb tudi v sestavu domačij, npr. v Trenti, Soči (hiša ob cesti brez številke, ki je naprodaj), Bavšici (svinjak in prestaja na domačiji št. 15 in 17), Lepeni (lesena prestaja pri hiši št. 11, počitniški dom Lepena 12, mlin in žaga v Šunikovem vodnem gaju idr.), pa tudi v planinah (planina Javornik). Zaskrbljujoče je, da se krepí tudi preurejanje pastirskih stanov in hlevov v počitniške hiše (planina Zajamniki).

¹⁹ Zavarovana hiša ima čopasto streho, prekrito s skodlami, tri domačijske stavbe so prekrte z eternitom in pločevino.

²⁰ V hiši se je rodil trentarski gorski vodnik Ivan Berginc - Štrukelj (1867–1925), ki je leta 1890 prvi preplezal Triglavsko severno steno (z napisa na plošči, ki jo je ob stoletnici prvega vzpona postavilo Turistično društvo Trenta-Soča).

²¹ Podobno kakor druge stavbe v vasi so prekrte s cementnimi špičkami, eterniti in različnimi pločevinastimi strehami, salonitnimi ploščami idr.

²² V preglednih seznamih evidence dediščine je stavba označena za »kmečki dvorec«.

In kakšna je prihodnost TNP? Park bomo imeli, če se bomo skupaj z domačini zanj odločili, torej vsi, ki tam odkrivamo in priznavamo lepote naravne in kulturne dediščine ter spoznavamo, da na območju ni lahko preživeti. Pri vseh mora dozoreti spoznanje, da je parkovna dediščina nekaj izjemnega, izvirnega in neponovljivega. Prekiniti moramo tudi z nesmiselno politiko poveličevanja »naravnih« in »kulturnih vrednot«, kakor nas poučujejo avtorji Zakona o varstvu narave in Zakona o varstvu kulturne dediščine. Vrednotenje narave in življenjskega okolja moramo zgraditi v sebi, ne pa z zakonsko terminologijo, ki od kulturnih in naravnih pojavov zahteva, da imajo »vrednote«.

VIRI IN LITERATURA

Belingar, Eda

2005 Zavod za varstvo kulturne dediščine, OE Nova Gorica. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 45 (3): 70–72.

Belingar, Eda in Andrejka Ščukovt

2002 Vsebinska poročila etnologov konservatorjev za leto 2001. Območna enota Nova Gorica. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 42 (1/2): 93–95.

Bizjak, Janez

1995a Triglavski narodni park (TNP) – danes za jutri. *Glasnik Slovenske matice* 19 (1/2): 69–72.

1995b Varovanje in obnova pastirskih stavb v Triglavskem narodnem parku. V: Cevc, Tone (ur.), *Planšarske stavbe v Vzhodnih Alpah. Stavbna tipologija in varovanje stavbne dediščine*. Ljubljana: ZRC SAZU, 177–185.

1995c Z varstvenimi ukrepi se želimo prilagoditi mednarodnim standardom, zavarovati in ohraniti zadnje relikte neokrnjene narave. *Gea* 5 (8): 4–5.

Bizjak, Janez idr.

1999 *Pocarjeva domačija v dolini Radovne*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo, Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije. Zbirka vodnikov; 199).

Cevc, Tone

1969 *Pastirski stanovi v Julijskih in kamniških Alpah (raziskovalno poročilo)*. Ljubljana: Raziskovalna skupnost Slovenije.

1976 *Občasno naseljena bivališča v Sloveniji. Oris stavbnega izročila (raziskovalno poročilo)*. Ljubljana: Raziskovalna skupnost Slovenije.

1984 *Arhitekturno izročilo pastirjev, drvarjev in oglarjev na Slovenskem. Kulturnozgodovinski in etnološki oris*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

1992a *Bohinj in njegove planine*. Bled: Triglavski narodni park.

1992b Bohinjski nadstropni stan v luči strukturne analize. *Traditiones* 21: 7–16.

1995 Tipologija tradicionalnih pastirskih in planšarskih stavb v slovenskih Alpah. V: Cevc, Tone (ur.), *Planšarske stavbe v Vzhodnih Alpah. Stavbna tipologija in varovanje stavbne dediščine*. Ljubljana: ZRC SAZU, 50–65.

2001 Kozolci toplarji s kamnitimi stebri – eden izmed regionalnih tipov kozolca na Slovenskem. *Traditiones* 30 (1): 129–150.

2006 *Človek v Alpah. Desetletje (1996–2006) raziskav o navzočnosti človeka v slovenskih Alpah*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Cevc, Tone in Jaka Čop

1993 *Slovenski kozolec*. Žirovnica: Agens.

Črepinšek, Zalika idr.

2011 Analiza padavin na širšem območju Triglavskega narodnega parka za obdobje 1961–2009. *Acta agriculturæ Slovenica* 97 (3): 295–304.

Dakskobler, Igor in Branko Zupan

2011 Vrsta *Botrychium simplex* Hitchcock (Ophioglossaceae) na Malem polju v Triglavskem pogorju (9649/1). *Folia biologica et geologica* 52 (1/2): 83–92.

Dolinar, Mojca idr.

2008 Spreminjanje vodnega režima v TNP nas opozarja: Podnebne spremembe. *Delo* 50 (211), 11. 9.: 21.

Gaberšček, Silvester

1992 Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine v Kranju. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 32 (1/2): 96–98.

2007 Obnova ruske cerkvice pod Vršičem: Ruska kapelica pod Vršičem. V: Zupanič Slavec, Zvonka in Petra Testen (ur.), *Ob 15-letnici slovensko-ruskih srečanj, 1992–2006*. Ljubljana: Unireal. Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 169–173.

Gaberšček, Silvester in Vladimir Knific

1991 Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine v Kranju. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 31 (1/2): 93–94.

Gaberščik, Alenka

1998 Fizikalne in kemijske lastnosti vode v gorskih jezerih Triglavskega narodnega parka. *Triglavski razgledi* 2 (2): 3–8.

Grego, Milan

1995 Vračanje k naravi. *Gea* 5 (9): 6–7.

Haruzin, Aleksander

1902 Krestjanin Avstrijskoj Krajniji i jego pastrojki (Kmet avstrijske Kranjske in njegove zgradbe), *Živaja starina* 3–4. Sankt Peterburg.

1903 *Žilišče Slovinca Verchnjej Krajny*. Sankt Peterburg (separatni odtis revije Živaja Starina 3–4, 99 str. + 57 sl. prilog).

Karlovšek, Jože

1927–28 *Slovenska hiša. 1. Stavbni motivi. 2. Stavbe in pohištvo*. Ljubljana: Jugoslovanske tiskarne.

1939 *Slovenski domovi*. Ljubljana: Jugoslovanska tiskarna.

Klemenčič, Bojan in Andrejka Ščukovt

1991 Delo konservatorjev za ljudsko stavbno dediščino ZVNKD Gorica. Občine Ajdovščina, Idrija, Ilirska Bistrica, Nova Gorica, Postojna, Sežana, Tolmin. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 31 (1/2): 88–92.

Knific, Vladimir

1987 Planina Zajamniki v Bohinju. Bohinj. V: Dežman, Jože (ur.), *Bohinjski zbornik*. Radovljica: Skupščina občine Radovljica, 100–105.

1994 Oplenova hiša. Studor. V: Batič, Jerneja (ur.), *Po poteh ljudskega stavbarstva Slovenije*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo: Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Slovenije, 52–54.

1995a Ohranjanje pašnih planin in varstvo planšarskih objektov v Sloveniji. V: Cevc, Tone (ur.), *Planšarske stavbe v Vzhodnih Alpah. Stavbna tipologija in varovanje stavbne dediščine*. Ljubljana: ZRC SAZU, 206–216.

1995b Inventarni popis predmetov v stavbi Zgornja Radovna št. 25. *Etnolog* 5: 315–362.

Knific, Vladimir in Silvester Gabršček

1998 Bohinjske Fužinske planine in ljudje. *Glasnik Unesco* 18 (58): 44–50.

Križnar, Naško

- 1973 *Ovčje planine v porečju zgornje Soče. Razstava Goriškega muzeja*. Nova Gorica: Goriški muzej (slikovno gradivo, razstavni plakati, muzejski eksponati).
- 1994 Prenova Trentarskega muzeja. Z drugega zornega kota. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 34 (1/2): 48–50.
- 2006 *Trentarski obrazi. 5* (Videoposnetek). Ljubljana: Avdiovizualni laboratorij Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU.
- 2007 Slovo od raziskovalca planšarstva v Alpah. Dr. Tone Cevc, ki je raziskoval tudi pod Peco in Košuto, je umrl v 75. letu starosti. *Novice* 8: 11.

Kunaver, Jurij

- 2008 Smrdeče mlake namesto planinskih biserov. Dolina sedmerih jezer po 100 letih in predlog novega zakona o Triglavskem narodnem parku. *Delo* 50 (54): 21.

Jančar, Tomaž

- 1994 Ornitološki atlas gnezdil Triglavskega narodnega parka – poročilo o poteku popisovanja. *Acrocephalus* 15 (62): 3–7.

Kmecl, Matjaž

- 1991 Prodajajmo vrednote narave, a s poudarkom na preudarnosti: Ob 10-letnici Triglavskega narodnega parka. *Delo* 33 (148): 13.

Ledinek Lozej, Špela

- 1999 *Planina Krstenica. Diplomsko delo*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.
- 2012 Planšarstvo. Predstavitev paše in predelave mleka v visokogorski bohinjski planini Krstenica. V: Porenta, Tita in Mojca Tercej Otorepec (ur.), *Etnologija in slovenske pokrajine. Gorenjska*. Ljubljana. Slovenske etnološko društvo, 109–121 (dostopno na zgoščenki in na <http://www.sed-drustvo.si>).

Ložar, Rajko

- 1944a Kmečki dom in kmečka hiša. V: Ložar, Rajko (ur.), *Narodopisje Slovencev I*. Ljubljana: Založba Klas, 62–97.
- 1944b Pridobivanje hrane in gospodarstvo. V: Ložar, Rajko (ur.), *Narodopisje Slovencev I*. Ljubljana: Založba Klas, 98–191.

Lukan Klavžer, Tea

- 1997 Oblike površja in kraško podzemlje Triglavskega narodnega parka. *Kras* 23: 36–37.
- 2012 Upravlavec Triglavskega narodnega parka in nepremična kulturna dediščina. V: Porenta, Tita in Mojca Tercej Otorepec (ur.), *Etnologija in slovenske pokrajine. Gorenjska*. Ljubljana. Slovenske etnološko društvo, 91–107 (dostopno na zgoščenki in na <http://www.sed-drustvo.si>).

Marenče, Miha

- 1998 Planinski orel *Aquila chrysaetos* v Triglavskem narodnem parku. *Acrocephalus* 19 (89): 104–108.

Melik, Anton

- 1931 *Kozolec na Slovenskem*. Ljubljana: Razprave znanstvenega društva v Ljubljani.
- 1935 *Slovenija. Geografski opis. 1. Splošni del*. Ljubljana: Slovenska matica.
- 1954 *Slovenija. Geografski opis. 2. Opis slovenskih pokrajin. Zv. 1, Slovenski alpski svet*. Ljubljana: Slovenska matica.
- 1963 *Slovenija. Geografski opis. 1. Splošni del*. Ljubljana: Slovenska matica.

Miklavčič - Brezigar, Inga

- 1989 Dolina Trente nekoč in danes. *Goriški letnik* 15–16: 25–62.
- 1992 Vizija in pomen muzeja na prostem v Trenti. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 32 (3): 34–38.
- 1995 Tipi planinskih naselij v Gornjem Posočju. V: Cevc Tone (ur.), *Planšarske stavbe v Vzhodnih Alpah. Stavbna tipologija in varovanje stavbne dediščine*. Ljubljana: ZRC SAZU, 94–109.

- 1996a Materialna kultura v domoznanski literaturi na Goriškem. *Traditiones* 25: 239–253.
- 1996b *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja – 20. stoletje. Občina Tolmin*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- 1998 Etnološki pogled na revitalizacijo Tolminskega. *Razgledi* 14: 14–15.
- Miklavčič - Brezigar, Inga in Fabjan Kašča
- 1995 *Trenta. Ob odprtju informativnega centra Triglavskega narodnega parka in prve faze Trentarskega muzeja*. Nova Gorica: Goriški muzej.
- Novak, Anka
- 1989 Življenje in delo planšarjev v bohinjskih gorah. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 29 (3/4): 121–152.
- 1991 Planšarski muzej v Stari Fužini. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 31 (1/2): 67–73.
- 1992 Planšarske zgradbe v bohinjskih gorah. *Varstvo spomenikov* 34: 132–149.
- 1995 Življenje in delo planšarjev v Bohinju. V: Cevc, Tone (ur.), *Planšarske stavbe v Vzhodnih Alpah. Stavbna tipologija in varovanje stavbne dediščine*. Ljubljana: ZRC SAZU, 25–39.
- Novak, Vilko
- 1942 Ovčarstvo pod Stolom in v Planici. *Etnolog* 15: 89–95.
- 1970 Živinoreja. V: Blaznik, Pavle idr. (ur.), *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. I. Zvezek, Agrarno gospodarstvo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 343–394.
- 1986 *Raziskovalci slovenskega življenja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Puhar, Alenka
- 2003 Premet brez resne priprave. Zakon o TNP. *Delo* 45 (243): 10–11.
- Rejec Brancelj, Irena in Aleš Smrekar
- 2000 Gorska ranljiva območja – primer Triglavskega narodnega parka. *Geographica Slovenica* 33 (1): 47–69.
- Roškar, Saša
- 2007 *Študija izvedljivosti tematskih poti Gorenjske. Kranj. Območna enota Kranj Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije* (http://www.bsc-kranj.si/resources/files/doc/tematske_poti/STUDIJA_IZVEDLJIVOSTI_TEMATSKIH_POTI_GORENJSKE.pdf, 31. 1. 2013).
- Sedej, Ivan
- 1974 *Etnološki spomeniki na območju občine Tolmin. Topografsko gradivo*. Ljubljana: Zavod za spomeniško varstvo SR Slovenije.
- Seznam enot dediščine na območju TNP
- 2013 *Seznam enot dediščine na območju Triglavskega narodnega parka* (http://www.tnp.mop.gov.si/seznam_kulturne_dediscine.pdf).
- Sič, Albert
- 1923 *Narodni okraski na orodju in pohištvu*. Ljubljana: Blasnikova tiskarna.
- 1924 *Kmečke hiše in njih oprava na Gorenjskem*. Ljubljana: Zvezna tiskarna.
- Soča Trenta
- 2013 Planina Za skalo (<http://www.soca-trenta.si/?id=225>).
- Spletna stran TNP
- 2013a Arheologija. Območje TNP je zelo bogato z najdbami iz različnih arheoloških obdobij (<http://www.tnp.si/spoznavati/C11/>).
- 2013b Gostovanja TNP. TNP v Baški grapi: Alpska filmoteka (<http://www.tnp.si/prireditve/termin/1495>).
- 2013c Etnološka kulturna dediščina (<http://www.tnp.si/spoznavati/C14>).
- 2013d Podatki o kulturni dediščini z oceno stanja (http://www.tnp.si/images/uploads/kulturna_dediscina.pdf).
- 2013e Stavbarstvo (<http://www.tnp.si/spoznavati/C12/>).

Ščukovt, Andrejka

2000 Na novo odkrita kulturna dediščina po potresu leta 1998. *Primorska srečanja* 24 (231/232): 549–550.

Šolar, Martin

1996 Naravoslovna učna pot Vrata. *Gozdarski vestnik* 54 (3): 159–164.

Vilhar, Urša idr.

2005 Biodiversity of types of ectomycorrhizae in a norway spruce stands on Pokljuka. *Zbornik gozdarstva in lesarstva* 75: 71–85.

Vladni portal za mladino

2013 Triglav (http://www.otroci.gov.si/index.php?option=com_content&task=view&id=69&Itemid=231&mId=403).

Vurnik, Stanko

1930–31 Kmečka hiša Slovencev na južnovzhodnem pobočju Alp. Donos k študijam o slovenski ljudski kulturi. *Etnolog* 4 (1): 30–85.

Wikipedija

2013 Triglavka (<http://en.wikipedia.org/wiki/Triglavka>).

Zupančič - Vičar, Marija

1989 Mi pa pišemo, moledujemo, vpijemo ... . Triglavski narodni park. *Delo* 31 (162): 24.

TERENSKI ZAPISKI (TZ)

Hazler, Vito, 17. 7. 1997

Hazler, Vito, 6. 6. 2011

Hazler, Vito, 30. 6. 2011

Hazler, Vito, 29. 9. 2011

Hazler, Vito, 23. 7. 2012

Hazler, Vito, 24. 7. 2012

Hazler, Vito, 25. 7. 2012

Hazler, Vito, 30. 7. 2012

Hazler, Vito, 31. 7. 2012

Hazler, Vito, 1. 8. 2012

Hazler, Vito, 2. 8. 2012

Hazler, Vito, 5. 2. 2013

HERITAGE PROTECTION IN TRIGLAV NATIONAL PARK: CAUGHT BETWEEN PROFESSIONAL PRINCIPLES, LEGISLATION, AND EVERYDAY REALITIES

This study of immovable cultural heritage in Triglav National Park is based on publically available official lists from the Slovenian cultural heritage registry and years of fieldwork by the author. The area presented includes a variety of heritage elements that have greatly contributed to the prominence of the park. Examples of such elements are characteristic farm layouts, mountain pasture architecture, double hayracks in Bohinj, and other older forms of houses and shepherds' buildings, testifying to people's close connection with the natural environment.

Such protected areas are sites where researchers in the natural, technical, biotechnical, social, and human sciences can expand their knowledge of natural and cultural phenomena in the area through basic interdisciplinary research. Triglav National Park is no exception. Over the years, ethnologists, cultural specialists, anthropologists, museologists, and conservation experts have carried out several important research projects highlighting architecture, economic activities, and culture in general. These projects have covered both the valleys and the mountains in the park. Based on their research on the way of life in the eastern Alps, which encompass a major part of Triglav National Park, scholars have developed unique models to identify the culture of various social groups—in particular, shepherds, lumberjacks, and charcoal burners, which were always very important in the Alps.

As a specialist on the architecture and culture of living, cultural heritage protection, and ethnology, the author focuses his research on the protection of immovable cultural heritage. Special attention is devoted to the current condition of ethnological heritage and its protection in Triglav National Park because the park has the highest number of recorded ethnological heritage elements. The effectiveness of protection is also addressed, and a number of field studies were carried out to verify the condition of recorded cultural heritage elements. The situation is not favorable in any part of the park because increasingly more facilities that could be included in the tourism development of the area are deteriorating in demographically endangered areas in the western part of the park. The only well preserved and well protected recorded cultural heritage units are those declared to be cultural monuments of national or local importance. Examples of such units are the Pocar Farm in Zgornja Radovna and the Oplen House in Studor in the Upper Bohinj Valley. In the nearby village there is a group of exemplary double hayracks that, in addition to mountain pastures, form part of the identity of this area.

The research presents the author's critical opinion on official classifications of immovable cultural heritage, which are much less useful for analytical purposes.

Izr. prof. dr. Vito Hazler, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Zavetiška 9, SI-1000 Ljubljana, vito.hazler@ff.uni.lj.si